

УДК 378:37.035

DOI: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-29

Л.М. ПОПОВА,

*доцент кафедри іноземних мов та методики навчання
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ)*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено питанням формування готовності майбутніх учителів початкової школи до міжкультурного спілкування під час професійної підготовки студентів у закладах вищої освіти (ЗВО). Досліджено стан формування міжкультурної комунікації, що сприяє вдосконаленню та підвищенню якості освіти майбутніх учителів початкової школи. Розкрито механізми формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Проаналізовано роль іноземної мови в навчальному процесі, обґрунтовано важливість пошуку балансу у використанні національних мов й англійської як загальноприйнятої *lingua franca*. У контексті змісту навчання педагогічних дисциплін та іноземної мови запропоновано оновлення навчальних матеріалів на основі комунікативного й діяльнісного підходів, формування навичок міжкультурної комунікації, упровадження інноваційних педагогічних та інформаційних технологій, використання інтерактивних форм навчальної роботи.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна педагогічна комунікація, вчитель початкової школи, заклади вищої освіти, іншомовна компетентність.

Статья посвящена вопросам формирования готовности будущих учителей начальной школы к межкультурному общению во время профессиональной подготовки студентов в учреждениях высшего образования (УВО). Исследовано состояние формирования межкультурной коммуникации, что способствует совершенствованию и повышению качества образования будущих учителей начальной школы. Раскрыты механизмы формирования профессионально-коммуникативной компетентности будущих специалистов. Проанализирована роль иностранного языка в учебном процессе, обоснована важность поиска баланса в использовании национальных языков и английского как общепринятой *lingua franca*. В контексте содержания обучения педагогических дисциплин и иностранного языка предложено обновление учебных материалов на основе коммуникативного и деятельностного подходов, формирования навыков межкультурной коммуникации, а также внедрение инновационных педагогических и информационных технологий, использование интерактивных форм учебной работы.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, межкультурная педагогическая коммуникация, учитель начальной школы, высшие учебные заведения, иноязычная компетентность.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Єдиний інформаційний простір, соціальна академічна мобільність студентів, можливість наукового співробітництва, участь у міжнародних освітніх проектах і конкурсах трансформують сучасне покоління молоді у цілісну світову спільноту, що стає все більш відкритою до міжкультурної комунікації. Цей факт сприяє актуалізації проблеми підвищення якості підготовки майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей, зокрема в галузі початкової освіти. Здатних до активної взаємодії у міжнародних освітніх процесах. Відкритість і доступність світової культури, процеси глобалізації сучасного світу, які сприяють зростанню культурних контактів на різних рівнях, створюють необхідність подальшого вивчення феномена міжкультурної комунікації (МКК) як комплексної дисципліни.

Вивчення окремих аспектів міжкультурної комунікації, таких як сприйняття чужої культури, універсальність використання англійської мови, освітні та вікові характеристики комунікантів, соціальні особливості та культурні бар'єри завжди будуть актуальними в сучасних умовах. Теорія МКК є міждисциплінарною наукою, що тісно пов'язана з культурологією, психологією, педагогікою, психолінгвістикою, лінгводидактикою, когнітивною лінгвістикою. Дослідження проблем міжкультурної комунікації актуальне у зв'язку із соціально-політичними особливостями часу, зростанням кількості міжкультурних, міжетнічних, національних конфліктів та міграційними процесами, що відбуваються у світі, необхідністю враховувати рівень сформованості картини світу кожного з учасників процесу спілкування

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження відомих філософів і мовознавців (В. фон Гумбольдт, В. Лейбніц, О.А. Потебня та ін.) склали основу для розвитку міжкультурної комунікації як науки. Теорії міжкультурної комунікації з різних наукових позицій було розглянуто в працях дослідників К. Бергера, Е. Холла [11]. Різні підходи до визначення поняття «міжкультурне спілкування», його структури та процесу формування розкрито в дослідженнях Л. Гришаєвої, Т. Грушевицької, А. Садохіна [8]. Питання комунікативних бар'єрів та проблем, що виникають у процесі міжкультурного спілкування, розглядаються вітчизняними авторами (Ф. Бацевич, Т. Тер-Мінасова) та зарубіжними ученими (А. Белл, Б. Берри, Г. Гофстеде, П. Еммерт, П. Дасен, А. Пуртинг, М. Сигалл) [2, с.67]. В Україні над проблематикою «міжкультурна комунікація» сьогодні працюють науковці В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Євтух, А. Єрмоленко та ін. [6, с.2]. Дослідивши наукові праці та публікації вітчизняних і закордонних авторів доходимо до висновку, що об'єктом міжкультурної комунікації є спілкування представників різних національних і лінгвокультурних спільнот, а предметом — прийняті в національних спільнотах мовні стереотипи і норми поведінки, комунікації, усталені моделі сприйняття та оцінювання соціальних явищ, звичок, традицій тощо. Завданням міжкультурної комунікації є формування міжкультурної компетентності, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів, встановлення комфортних умов спілкування в різних сферах життєвих та професійних ситуацій.

Проблемі формування готовності до міжкультурної комунікації студентів закладів вищої освіти як значущої складової частини процесу якісної професійної підготовки, важливості психологічної підготовки до педагогічного спілкування присвячено дослідження С. Сапожникова, Т. Яценко та ін. Теорію формування міжкультурної комунікації у закладах вищої освіти збагатили дослідження вчених: Т. Грушевицької, М. Гузікової, А. Садохіна та ін. Визначення завдань з формування професійної компетентності розглянуто в працях В. Бондаря, О. Матвієнко, І. Шапошнікової. Т. Яценко. Результати цих наукових пошуків наближають нас до розуміння психолого-педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкової школи до ефективного міжкультурного педагогічного спілкування.

Мета статті полягає у вивченні впливу сформованості навичок міжкультурного спілкування на розвиток готовності майбутніх учителів початкової школи до подальшої професійної діяльності. У кожному навчальному закладі поступово складається власна педагогічна система, яка має свої традиції, погляди, критерії відбору форм і методів навчальної роботи, уявлення про виховання та навчання студентів, образ майбутнього фахівця.

Вважаємо за необхідне більш заглиблено зупинитися на феномені формування готовності майбутніх учителів початкової школи не тільки загалом до міжкультурної комунікації, а й на окремому її аспекті, що більш ретельно сконцентровує увагу на професійному аспекті досліджуваної проблеми. На нашу думку, одним з головних критеріїв готовності майбутнього учителя початкової школи до професійної діяльності є формування готовності до міжкультурної педагогічної комунікації (МКПК), як важливого елемента побудови ефективного го навчального середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці розглядають поняття «готовність» як стан, за якого суб'єкт практично, психологічно й особистісно готовий до самостійної ініціативної діяльності відповідно до індивідуальних інтересів і життєвих планів [8, с. 79]; як «цілеспрямоване вираження особистості, що містить її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки» [8, с. 70].

Із точки зору психології, готовність – це «складне особистісне утворення, багаторівнева та багатопланова система якостей і властивостей особистості, які у своїй сукупності дозволяють певному суб'єкту ефективно виконувати конкретну діяльність» [5, с. 8]. К. Платонов у структурі готовності виділяє три взаємозалежні сторони: моральну готовність, психологічну і професійну [7].

Поняття «готовність» розглядається також у межах компетентнісного підходу, який передбачає встановлення в освіті нового типу освітніх результатів, що не зводяться до комбінації відомостей і навичок, а орієнтовані на здатність і готовність особистості до вирішення різного роду проблем, до діяльності. Проаналізувавши існуючі поняття дефініції «готовність», констатуємо, що категорію «готовність» можна визначити як освоєння певного рівня знань, умінь та навичок, сформованості якостей і властивостей особистості, мотивації до професійної діяльності. А зміст і структура готовності визначаються вимогами до того чи іншого виду діяльності.

Дослідники вітчизняної професійної початкової освіти (В. Бондар, Н. Бібік, О. Савченко, І. Шапошникова) визначають такі основні ознаки та характеристики професійної компетентності вчителя початкових класів, як:

- поглиблене знання предмета;
- постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань;
- наявність змістового, процесуального та особистісного компонентів.

Компетентнісний підхід в освіті полягає у підвищенні ролі морального, інтелектуального, комунікативного, когнітивного та інформаційного освітнього компонентів. Важливим завданням сучасної освіти є визначення складових компетентності, що забезпечують якість освіти.

Аналіз філософської та психологопедагогічної літератури, навчально-методичних, програмних і нормативних матеріалів сприяв дослідженню стану означеної проблеми на сучасному етапі; узагальненню педагогічного досвіду формування готовності майбутніх учителів початкової школи до міжкультурної комунікації; для розробки моделі технології формування готовності майбутніх до міжкультурної комунікації.

Процес становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни почався в 1960-ті роки, коли цей предмет почали викладати в ряді університетів США. У 1970-ті роки суто практичний характер курсу був доповнений необхідними теоретичними узагальненнями, що дало можливість поєднати як теоретичні положення, так і практичні аспекти міжкультурної комунікації. Основні положення та ідеї дисципліни були більш докладно розв'язані в праці Е. Холла «Німа мова» («The Silent Language»), де автор показав тісний зв'язок між культурою і комунікацією, дійшовши висновку про необхідність навчання культурі, бо «якщо культуру можна вивчати, то це означає, що вона може бути і викладена, як предмет». Тим самим Е. Холл першим запропонував зробити проблему міжкультурної комунікації не тільки предметом наукових досліджень, але й стати самостійною навчальною дисципліною [10].

На сучасному етапі розвитку науки міжкультурного спілкування вчені і далі поширюють дослідження цього феномена. За визначенням М. Гузікової, «Міжкультурна комунікація – це обмін інформацією, який здійснюється носіями різних культур, причому те, що комуніканти є носіями різних культур, значним чином впливає на їх комунікацію і деякою мірою визначає її хід» [3, с. 8]. Важливим для розуміння процесу комунікації та всіх її складових є дослідження комунікативних моделей, адже комунікативне моделювання – це основна форма пізнання процесу комунікації із середини, що дозволяє встановити зв'язок між кожним її елементом й виокремити їх роль. Модель комунікації – це схеми, що становлять процес комунікації [1, с. 8]. Ф. Бацевич зауважив, що вона містить «узагальнено представлений процес комунікації» [1, с. 115]. За твердженням науковця О. Яшенкової, модель комунікації «відтворює основні елементи та функціональні характеристики комунікативних процесів». Підсумовуючи, зауважимо, що модель комунікації служить для ґрунтового, детального вивчення й усвідомлення процесу комунікації. На думку В. Воробйової, всі бар'єри міжкультурної комунікації слід поділити на дві великі групи: бар'єри розуміння, які об'єднують фонетичний, семантичний, стилістичний, логічний, соціально-культурний типи бар'єрів; і бар'єри спілкування (темперамент, гнів, страх, сором, провина, відраза, презирство). Класифікація бар'єрів, яку про-

понують С. Боброва та Е. Смирнова, передбачає виділення перешкод – географічних, історичних, державно-політичних, економічних, мовних, психологічних [3, с. 89]. Аналізуючи особливості міжкультурного педагогічного спілкування в режимі «вчитель – учень», науковець С. Сапожников зазначає: «Психологічна підготовка до педагогічного спілкування полягає в тому, щоб розвинути у педагога здатність надавати учням емоційну і психологічну підтримку, допомагати у вирішенні особистісних проблем, проявляти турботу про них. Учитель повинен розвинути в собі здатність акцентувати увагу на сильних сторонах учнів. Якщо він високо оцінює і з повагою ставиться до потенційних здібностей своїх учнів, то, швидше за все, і учні позитивно ставитимуться до учителя і до процесу навчання» [8, с. 114].

Однак, незважаючи на відмінності в методологічних підходах і аспектах досліджень міжкультурної комунікації, більшість вчених дотримуються думки, що основними цілями досліджень у сфері МКК є:

- систематичне дослідження основних проблем міжкультурної комунікації, оволодіння основними поняттями і термінологією;
- розвиток культурної сприйнятливості, здібності до інтерпретації відповідних проявів комунікативної поведінки комунікантів в різних культурах;
- формування у майбутніх учителів початкової школи практичних навичок і умінь в педагогічній комунікації з представниками інших культур.

На нашу думку, до складу професійної компетентності вчителя початкової школи належать: психологічна, комунікативна, методична, дидактична, самоосвітня, управлінська, іншомовна та інші компетентності. Але слід зазначити, що готовність вчителя початкової школи, визначена як спеціальна, предметна сукупність якостей фахівця, професіонала у своїй галузі діяльності, не може бути ефективною без урахування сформованості навичок міжкультурного спілкування. Л. Волошко зазначено, що «фахова компетентність – це особливий тип організації спеціальних знань, умінь і навичок фахівця, що забезпечує йому можливість приймати ефективні рішення в процесі професійної діяльності». Потреба часу зумовлює необхідність цих знань сучасним фахівцем.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, формування теоретичних основ підготовки майбутніх учителів початкової школи до міжкультурної комунікації розуміємо як актуальну свідому діяльність студента, спрямовану на повну самореалізацію себе як особистості у сферах, які тісно пов'язані з професійною діяльністю майбутнього педагога в початковій школі.

На окрему увагу заслуговують такі питання: уточнення та переосмислення механізмів підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної міжкультурної комунікації; удосконалення перепідготовки викладачів ЗВО щодо формування у студентів окреслених якостей; подальше витлумачення, запропонованого нами терміна «міжкультурна педагогічна комунікація», як такого, що більш змістовно передає специфіку підготовки конкурентоспроможного фахівця в закладах вищої освіти педагогічного напрямку на сучасному етапі. Особливої уваги заслуговує подальше дослідження процесу теоретичних основ підготовки майбутніх учителів початкової школи до міжкультурної комунікації як нагальної потреби часу, готовності до педагогічної комунікації.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Довіра, 2007. – 205 с.
2. Берри Д.В. Кросс-культурная психология: исследования и применение: пер. с англ. / Д.В. Берри, А.Х. Пуртинга, М.Х. Сигалл, П.Р. Дасен. – Харьков: Гуманитарный центр, 2007. – 560 с.
3. Гайсина Л.Ф. Готовность студентов вуза к общению в мультикультурной среде и ее формирование: монография / Л.Ф. Гайсина. – Оренбург: РИК ГОУ ОГУ, 2004. – 113 с.
4. Гришаева, Л.И. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Л.И. Гришаева, Л.В. Цурикова. – Москва: Академия, 2007. – 331 с.
5. Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин; под ред. А.П. Садохина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 352 с.

6. Гузикова М.О. Основы теории межкультурной коммуникации: [учеб. пособие] / М.О. Гузикова, П.Ю. Фофанова. – Екатеринбург: изд-во Урал. ун-та, 2015. – 124 с.
7. Кужельний А.В. Формування готовності до професійного саморозвитку майбутнього вчителя технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Андрій Володимирович Кужельний; ДВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 20 с.
8. Насонова Т.Г. Подготовка студентов к развитию творческих способностей, учащихся на уроках технологии. Психолого-педагогические проблемы развития современного образования: материалы межрегион. науч.-практ. конф. – Брянск, 2003. – С. 77–83.
9. Сапожников С.В. Психологічна підготовка майбутнього учителя до спілкування з учнями: основні завдання / С.В. Сапожников // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.– 2019. – №1 (17). – С. 114–122.
10. Солодка А.К., Дем'яненко О.Є., Майборода Р.В. та ін. Кроскультурна взаємодія: теорія, методологія, практика: монографія / А.К. Солодка, О.Є. Дем'яненко, Р.В. Майборода. – Миколаїв: Іліон, 2014. – 204 с.
11. Hall E.T. The Silent Language. Garden City / E.T. Hall. – N.Y.: Doubleday, 1959. – 240 p.